

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԽՈԿՈՒՄՆԵՐ՝ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

«Ոչ երբ մարմնական համարիկն զկռիւն, այլ հոգեւոր առաքինութեան:» (ԵՂԻՇԷ Ե.)

Վարդանանց պատերազմը ռազմական տեսակէտով չէ որ պէտք է գնահատուի. անոր ամբողջ նշանակութիւնը կը կայանայ Ազգին մեծամասնութեան կամ լատգոյն մասին՝ զաղափարի մը սիրոյն զոհուելու համար ցոյց տուած պատրաստակամութեան մէջ:

Այդ զաղափարը իր (ոչ թէ նիւթական կամ քաղաքական այլ) բարոյական գոյութեան հարցն է:

Իբրեւ պզտիկ ժողովուրդի մը կողմէ մեծ պետութեան մը դէմ մղուած կռիւ, անիկա զբնթէ անզուգական է ամբողջ մարդկային պատմութեան մէջ. Լեոնիդասի Թերմոպիլեան պատերազմը այս տեսակէտով հազիւ կրնայ յիշեցնել զայն:

Իբրտ ոյժին դէմ իրաւունքին մարտնչումն է ան. այս պատճառաւ, պատերազմէ տեսիլ՝ զիւցազնութիւն մըն է անիկա: Եւ ինչ որ մեր զրականութեան մէջ իբրեւ գրաւոր յիշատակ կը պահուի մեզի անոր մասին, պատմութենէ աւելի զիւցազնեղութիւն մըն է, այսինքն զաղափարական յաղթանակի մը երգը:

Հաշիւը կամ զիւանագիտութիւնը չէ որ կը գործեն անոր մէջ, այլ սէրը, նուիրումի ոգին, որ չի զիտեր սանձուիլ, որ չի ճանչնար տրամաբանութիւն, որ կը զգայ թէ մեռնիլը պէտք մը՝ անհրաժեշտութիւն մըն է հոն ուր կեանքը կորսնցուցած է այլ ևս իր նշանակութիւնը:

Այդ զգացումը անհատական վիճակ մը չէ, այլ ազգային համայնական կիրք մը, որ իր հնոցին մէջ կը համաձուլէ բոլոր սիրտերը, բոլոր կամքերը, բոլոր նպատակները. Եկեղեցին և բանակը, քաղքենին և շինականը, սեպուհն ու ռամիկը, կիներն ու մանուկները: Բոլոր հասակները, բոլոր դասակարգերը, ամէնքը համախոհ են իւրարու հետ, ու կարծես կը շարժին մէկ զսպանակէ մը:

Հայրենիքին սէրը և կրօնքին հրայրքը. այս երկու նուիրական կիրքերը երբ կը լծուին իրարու հետ ազգի մը հոգւոյն մէջ, ա՛յլ զիւցազնութիւնն է որ կը սկսի հոն: Այսպէս եղաւ Վարդանանց զէպքին մէջ: «Հայր մեր զԱւետարանն ճանաչեմք, և մայր՝ զառաքելական Եկեղեցին Հայաստանեայց». այս է բանակին կարգախօսը. ո՞վ կրնայ կեցնել այդպիսի ոգեւորութեամբ շարժող ոյժը: Մատնչութիւնները, ուրացութեան զէպքերը, կասկածամիտ վարանոտութեան երկչոտութիւնները ամէնքը կը ջախջախուին, միակ բացօթեւ և վճռական կամք մըն է որ կը տիրապետէ: Թըշնամին չի կրնար արհամարհել իր դէմ ցըցուած վտանգին լրջութիւնը:

Վարդանանց կռիւը Աւետարանով լուսաւորուած ազգի մը խզմտանքին հոն՝ զիսաւորագոյն պայթումն է: Իր զաւակներուն պաշտպանութեան համար՝ կատաղած վագրին դէմ ծառացող մօր մը յուսահատ մաքառումն է ան: Ու այդ պայթումը այնքան ահարկու է, որքան մաքուր է զիտակցութիւնը իրաւունքին՝ զոր ունի անիկա իր դատին արդարութեանը մասին:

Երկու ժամանակակից մատենագիրները, Եղիշէ և Փարպեցի, որոնք կը խօսին անոր մասին, կը խօսին այդ զգացումով. ու Շնորհալի, որ այդ զիւցազնական տոմին երգը կը նուագէ իր բանաստեղծի քնտրին վրայ, տպաւորուած է նոյն զգացմամբ: Ասոնք ամէնքը միեւնոյն կերպով կ'ըմբռնեն Աւարայրի իրականութիւնը:

Արդար գատ մը, բարի զաղափար մը, Հայրենիքի և Եկեղեցւոյ սէրը, Ազգին գոյութեան հարցը. ահա զաղափարը կամ նպատակը: — Համոզումին քաջութիւնը, հաւատքին ոյժը, նուիրումին տենղը, ահա և միջոցները: Մարմնական կռիւ մը չէ ան, այլ հոգեւոր առաքինութեան մեծագործութիւն մը:

Ամբողջ ազգին վրայ կը շահապետեն իր պատմութեան ոգին և Աւետարանի շունչը. բանակին առջեւն մէկ գծի վրայ կը տարուին խաչը և զինուորական դրօշը, Աւետարանը և Լուսաւորչի աջը: Ամէն ինչ հոգիի զէնք է. «Զինու հոգւոյն վառեալ» (հոգեւոր զէնքով սպառազինուած) բացատրութիւնը, զոր Շնորհալի կը հիւսէ ա-

նոնց յիշատակին պանծացումին նուիրում իր երգին մէջ, պատերազմին նկարագիրը կը բացատրէ պարզապէս:

Եթէ Սահակի եւ Մեսրոպի սերունդը եւ դարուն մէջ չկարենար Վարդանանց պատերազմ մը կազմակերպել, Հայ Ազգը տասնեւհինգ դար առաջ արդէն կորսնցուցած պիտի ըլլար իր գոյութեան իրաւունքը: Առանց չափազանցութեան, առանց հայրենամոլ նախապաշարութիւն վարկածներուն անձնատուր ըլլալու, պարտաւոր ենք ընդունիլ թէ այդ պատերազմին, այսինքն անով չահուած բարոյական յաղթանակին կը պարտինք մեր ազգային եւ կրօնական կեանքը, մեր բարոյական գոյութիւնը:

Ու կը շարունակենք ապրիլ իրրեկ ազգ, վասնզի Վարդանանց պատերազմը աւելի կամ նուազ գեղեցիկութեամբ եւ սաստկութեամբ շարունակուած է միշտ եւ կը շարունակուի տակաւին մեր ազգային կեանքին մէջ:

Ահա եւ ներկայի իրականութիւնը. աշխարհագրական, ղինուորական, քաղաքական եւ այլ տեսակէտներով մենք կը զբաւուինք անշուշտ անհունապէս աւելի յոռի պայմաններու մէջ քան Ե. դարու Հայութիւնը. բայց ազգին բարոյական գոյութեան վտանգներուն ղիմադրելու, այսինքն կոխիւն ոգին նոյնն է. վտանգի նոյնն է ազգային ինքնագիտակցութեան եւ իրաւունքի հոգեբանական վիճակը: Նոյնն է եկեղեցին, որ իր ծոցին մէջ կը թխէ ազգին յոյսերը. նոյնն է զրականութիւնը, որ ժողովուրդին կեանքէն կը ստանայ իր սնունդը, ու նոյնն է վերջապէս ժողովուրդը, որ անսասան կը մնայ ապագայի նկատմամբ իր հաւատքին վրայ:

Ամէն կողմ, ու ամէն օր Վարդանանց հոգին է որ սքանչելիք կը գործէ, Այրաբատի յաւիտենական նայուածքին առջեւ՝ հին խորհուրդներու եւ նոր մտածումներու արտասովոր խառնուրդէն ձեւացած տարօրինակութեանց մէջ, եւրոպական քաղաքակրթութեան եւուզեռուող ոգորումներուն զիրկը: Միջազգային տափաստաններուն վրայ, Սիւրբոյ լերանցամէջ սփիւռքին ծայրերը, նոր աշխարհի տաղտուկներուն եւ պարտասանքներուն մէջ, Հնդկաստանի հեռաստանեայ սահմաններուն մէջ հոգմակոծուած այս ազգը, ձեւի եւ պայ-

մաններու բացատրելի զանազանութիւններով անշուշտ, բայց ուղղութեան եւ ոգիի անբացատրելիօրէն բարձր ու համաման իտէալով, նոյն կոխը կը մղէ. ու աշխարհ կը խոստովանի թէ մղուածը մարմնական կոխէ աւելի հոգեոր առաքինութեան պայքար մ'է ինքնին:

Թող ընդ միշտ կենդանի մնայ այդ ոգին, որ միայն կրնայ ապրեցնել այս ազգը. թող մեր պատմութեան մէջ յաւիտենան պայծառ եւ ողևորեալ մնայ Վարդանանց պատկերը եւ անոր արթնցուցած դադափարը. ու անոնց ազգեցութեամբը թող շարունակ ողևորուի, մեր ազգային գործունէութեան մէջ, ճշմարիտ քաջութիւնն ու իմաստութիւնը:

24 փետ. 1931

Թ. Ե. Դ.

Գանիրէ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԽՕՍՔ

Պատմութիւնը, յիշատակութեան արժանի եղելութիւնները քաղաքացիական, միայն զովեջի եւ փառաւոր գործերով չի բաւականանար. վասնզի կարեւորի եւ անօրհն գործերն ալ օգտակար ազդեցութիւն կը գործեն իրենց փառաւորութեամբը:

*

Մոլորեան համար ներումն՝ առաքինութեան դէմ դատաւարութիւն եւ:

*

Կամեն եւ որ ոճիրը կը գործի:

*

Որովհետեւ չի կարող ընել ամեն ինչ որ կ'ուզէ, ուզեցիք միայն ինչ որ կրնաք գործել:

*

Դատաւոր մը խօսուն օրհնք մըն է, եւ օրհնքը՝ համար դատաւոր մը:

*

Ազան մարդիկ ո՛չ միայն կը քանդուին իրենց սեղաններով, այլ եւ՝ կորսնցնելու վախով:

*

Ոչ ոք կրնայ շտ խօսիլ, երբ իմաստութեամբ չխորհի: